

Структура ринку цукру: національний (місцевий, регіональний, міжрегіональний), зовнішній.

Функції ринку: забезпечення потреб споживачів, як-от: населення, громадські організації, переробна промисловість, експорт, імпорт.

Механізм формування попиту:

- грошові доходи і фізіологічні потреби;
- структура, асортимент і обсяг продукції, в процесі виробництва якої використовується цукор;
- платоспроможність населення, підприємств;
- міжурядові угоди;
- прямі зв'язки.

Література.

1. Білаш В.П. Ринок цукру / В.П. Білаш, О.М. Шпичак, Є.В. Імас. – К.: ІАЕ, 1999. – 30 с.

2. Бондар В.С. Ринок цукру в Україні в контексті функціонування світових цукрових ринків / В.С. Бондар, А.С. Завадський // Економіка України. – 2000. – № 7. – С.61-65

3. Імас Є.В. Розвиток цукробурякового виробництва та ринку цукру в Україні: Автореф. дис. доктора економ. наук. - Київ. 2004.-43с.

4. Саблук П.Т., Коденська М.Ю. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку. - К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 390с.

УДК 331.313:631.22(477.53)

РЕТРОСПЕКТИВА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСНОВ МІСЦЕВОГО СЕЛЯНСЬКОГО ТА ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВ

Мар'євська М.Ю., здобувач

ВНЗ «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Охарактеризовано видавничу діяльність Статистичного бюро Полтавського губерньського земства з точки зору вивчення організаційно-економічних основ місцевого індивідуального селянського (фермерського) господарства наприкінці ХІХ і на початку ХХ ст.

Characterized publishing Statistical Bureau zemstvo Poltava province in terms of organizational learning and economic foundations of local individual (farmer) economy in the late nineteenth and the beginning of the twentieth century.

Постановка проблеми. Утвердження і розвиток ринкових відносин в сучасній Україні після відомих подій 1991 р. суттєво підвищує інтерес теоретиків і практиків аграрного сектора економіки країни до усіх питань, пов'язаних із функціонуванням індивідуального селянського (фермерського) господарства. Не є виключенням у цьому зв'язку і Полтавщина, тим більше, що на рубежі ХІХ – ХХ ст. вона відносилася до тих регіонів Російської імперії, де чисельність селянських господарств була найвищою, а рівень їх конкурентоспроможності був досить високим. Усе це разом узятє дає підстави

говорити про неабияке значення вивчення історичного досвіду функціонування таких господарств для подальшого реформування усієї інфраструктури вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристика видань Статистичного бюро Полтавського губерньського земства з точки зору їх значення для вивчення організаційно-економічних основ місцевого селянського (фермерського) господарства в існуючій літературі відсутня. Певна інформація щодо діяльності Статистичного бюро Полтавського губерньського земства з точки зору краєзнавства стала відома широкому загалу завдяки дослідженням О.В. Дроздової [1,2], О.І. Кащука [3], В.Є. Лобурця [4] та ряду інших дослідників-краєзнавців. Не маючи на меті аналізувати умови життєдіяльності селянського господарства, автори згаданих публікацій, як правило, обмежувалися загальною кількісною і якісною характеристикою публікацій Статистичного бюро.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування ступеня репрезентативності і повноти викладу фактичного матеріалу щодо функціонування господарств дрібних товаровиробників, яких царське законодавство відносило до так званих непривілейованих (на відміну від поміщиків-дворян) станів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформи 60-х років XIX ст. у Російській імперії, центральне місце серед яких належало ліквідації кріпосного права, суттєво вплинули на модернізацію усіх сфер суспільного життя, включаючи і аграрний сектор економіки країни. Одним із елементів модернізаційних процесів було створення місцевих органів самоврядування в особі земств. Саме при Полтавському губерньському земстві у 1881 р. було організоване Статистичне бюро, обов'язком якого було вивчення краю в топографічному, демографічному і соціально-економічному відношеннях. У червні 1881 р. спеціально створена комісія за участю професорів А.С. Посникова, І.В. Лучицького та А.В. Зайкевича, статистиків П.С. Єфименка та Н.А. Терешкевича, якому була запропонована посада завідувача бюро, розробила програму статистичних досліджень. У жовтні 1881 р. губерньські земські збори цю програму затвердили, асигнувавши на діяльність бюро 8 000 крб. [5, с. 3]. З року у рік фінансування, як і обсяг робіт бюро, зростало, досягнувши у 1916 р. суми в 17 700 крб. [6, с. 10]. Беручи до уваги те, що в той час губернія була яскраво вираженим аграрним регіоном, лівова частка видань бюро припадала на сільськогосподарську сферу. За підрахунками О.В. Дроздової, за весь час видавничої діяльності Статистичного бюро ним було підготовлено до публікації 162 видання, присвячених здебільшого питанням розвитку сільського господарства [2, с. 35]. Полтавське земство посідало лідируючі позиції серед усіх подібних установ царської Росії з точки зору його досягнень у вивченні сільськогосподарського виробництва загалом і умов функціонування індивідуального селянського (фермерського) господарства зокрема. Саме цим земством було організовано проведення п'яти подвірних переписів (1882 – 1889 рр., 1900 р., 1910 р., 1916 р. і 1917 р.) господарств не-

привілейованих і привілейованих станів. На відміну від двох останніх, проведених в умовах війни, три перших переписи характеризуються детальним викладом усіх основних аспектів сільськогосподарської діяльності безпосередніх товаровиробників. На основі перепису 1882 – 1889 рр. було видано «Сборники по хозяйственной статистике» по усіх 15 повітах Полтавської губернії, а у 1900 р. було опубліковано «Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882 – 1889 годах» у двох випусках. Так, у першому випуску, підготовленому до друку завідувачем бюро О.О. Русовим, відомого своїми прогресивними поглядами на існуючий в той час суспільний устрій, було два розділи. Якщо у першому мова йшла про географію і населення краю, то у другому охарактеризовані форми і терміни оренди землі, використання робочої сили, наведена динаміка продажних і орендних цін на сільськогосподарські угіддя тощо [7]. Особливо цінну інформацію щодо землеволодіння непривілейованих станів дає другий випуск вищезгаданого збірника та додаток до нього «Цифровые данные по хозяйственной статистике Полтавской губернии, полученные при основном описании ее в 1882 – 1889 гг.». Звертає на себе увагу розподіл сільськогосподарських товаровиробників на стани, а саме: козаків, колишніх поміщицьких селян, казенних селян, державних селян, а також міщан, основним заняттям яких було сільське господарство [9, с. 135]. Матеріали подвірних переписів 1900 р. [10] і 1910 р. [11] працівниками Статистичного бюро у 1912 р. були узагальнені і у 1916 р. опубліковані у відповідному збірнику [11]. На основі цих даних можна одержати повну інформацію щодо перспектив розвитку індивідуального селянського (фермерського) господарства, адже при порівнянні результатів трьох переписів виявилось, що всупереч несприятливій для дрібних товаровиробників аграрній політиці царизму останні все ж таки зміцнювали свої позиції. Доказом цього було як зростання загальної кількості індивідуальних селянських (фермерських) господарств (346 598 у 1882 – 1889 рр. і 422 462 у 1910 р.), так і систематичне підвищення питомої ваги заможних [12, с. 38]. Якщо у непривілейованих станів у 1900 р. було 2 450 821 дес. землі, то у 1910 р. її стало 2 667 988 дес., тобто ріст склав 8,8% [12, с. 34]. Усі статистичні викладки, як правило, наводяться стосовно кожного із 15 повітів, що становить неабияку цінність для місцевих краєзнавців. Така деталізація відповідних статистичних даних у значній мірі стала можливою після зміцнення кадрового складу Статистичного бюро, яке мало місце у 1899 – 1900 рр. До 1899 р. у складі бюро було лише 4 штатних працівники: 2 статистика і 2 їх помічники. Розрахункові роботи виконували 4 – 5 тимчасових працівників. Наприкінці 1899 р. і на початку 1900 р. штат бюро став поповнюватися новими працівниками, адже у 1900 р. на порядку денному стояло питання організації подвірного перепису. Беручи до уваги широку програму цього перепису, губернське земство у 1900 р. сформувало допоміжний орган – Статистичну комісію, на яку було покладено завдання по розробці плану і програми налагодження поточної сільськогосподарської і економічної статистики Полтавської губернії. Розширення складу губернських

статистиків, чисельність яких у 1916 р. досягла 78 штатних і 19 позаштатних осіб [11, с. 3], дозволило Статистичному бюро опублікувати, окрім згаданих раніше результатів перепису 1882 – 1889 рр., ще й такі фундаментальні праці, як «Переселения из Полтавской губернии» у двох випусках [13, 14], «Кустарные промыслы в Полтавской губернии» [15] та ряд інших. У перших із щойно згаданих праць вміщена не лише інформація про переселенські рухи полтавського селянства у другій половині ХІХ ст., але й масові статистичні дані стосовно економічного становища дрібних товаровиробників. Так, у першому випуску «Переселений» вміщена інформація про ціни на хліб по п'ятирічках, починаючи із 1861р. по 1893 р. Неабиякий інтерес становлять і дані щодо рівня урожайності основних зернових культур з 1868 по 1894 роки. У якості критерія урожайності статистики використали такі нетрадиційні поняття, як «неврожай», «задовільний», «більш-менш задовільний», «нижче посереднього», «середній», «хороший». Згідно з цими оцінками протягом 26 років на Полтавщині «хороший» врожай був лише двічі – у 1893 і 1894 роках [13, с. 92].

Незважаючи на величезний обсяг роботи по обробці цифрового матеріалу за результатами подвірних переписів, Статистичне бюро першим на теренах Російської імперії налагодило видання поточної інформації щодо різних сфер суспільного життя губернії у таких збірниках, як «Статистический ежегодник Полтавского губернского земства» і «Статистический справочник по Полтавской губернии на ... год». Перше із вищезгаданих видань побачило світ у 1895 р. під назвою «Ежегодник Полтавского губернского земства». Через чотири роки його назва була змінена на «Статистический ежегодник Полтавского губернского земства», а видання продовжувалось навіть у часи громадянської війни, коли було опубліковано (1919 р.) «Статистический ежегодник на 1915 год» [16]. Починаючи з 1913 р. Статистичне бюро почало видавати ще й «Статистический справочник по Полтавской губернии», який, за свідченням завідувача бюро Г. Ротмистрова, був продовженням попереднього видання, яке мало назву «Полтавского земского календаря», чотири випуски якого було опубліковано раніше – у 1907 – 1910 рр. На відміну від «Статистического ежегодника», на сторінках якого до 1913 р. публікувалися як монографічні дослідження, так і відомості довідкового характеру, постановою губернських земських зборів від 18 жовтня 1910 р. Статистичному бюро доручалося організувати видання «Статистического справочника», на сторінках якого намічалось публікувати лише відомості довідкового характеру. Таким чином, сфера інтересів «Ежегодника» обмежувалася лише статистичною розробкою даних про соціально-економічне життя краю, включаючи різні аспекти діяльності земства. З точки зору вивчення організаційно-економічних основ індивідуальних селянських (фермерських) господарств Полтавщини цінним є як одне, так і друге видання, включаючи і згаданий «Полтавский земский календарь». Так, наприклад, на сторінках першого випуску «Ежегодника Полтавского губернского земства на 1895 г.» серед інших матеріалів знаходимо нарис О.О. Русова «Загальні відомості про губернію», який, окрім усього іншого, дає певне уявлення і про умови функ-

ціонування господарств непривілейованих станів. Цінність опублікованих на сторінках цього видання відомостей полягає в тому, що вони були одержані від тих чи інших суб'єктів господарської діяльності та органів влади, зокрема від Селянського поземельного банку, казенної палати, акцизного управління, губернського присутствія і т.п., про що у вступі повідомляв завідувач Статистичним бюро Ю. Бунін [17, с. 3]. У «Статистическом ежегоднике Полтавского губернского земства на 1904 г.» було опубліковано аналітичну статтю стосовно мобілізації земельної власності в губернії за 36 років (1863 – 1898 рр.), автори якої подали відомості щодо різних аспектів сільськогосподарської діяльності безпосередніх товаровиробників, а саме: середня урожайність жита, пшениці і вівса та валовий дохід однієї десятини землі по роках, починаючи з 1874 р. і закінчуючи 1898 р. Є тут також і відповідні відомості про використання як привілейованими, так і непривілейованими станами кредитів Дворянського і Селянського банків. При цьому інформація подається, як правило, у розрізі усіх 15 повітів Полтавської губернії. У нас є можливість порівняти зміст «Ежегодника» на 1915 р. і «Справочника» на той же 1915 р. Кожен із них насичений інформацією, яка може бути використана при вивченні тих чи інших сюжетів, пов'язаних із функціонуванням індивідуального селянського (фермерського) господарства. Так, якщо дві публікації («Земський кошторис на 1915 рік» і «Рух вантажів у 1913 році») з точки зору нашого дослідження особливого значення не мають, то третя публікація («Професійні заняття населення Полтавської губернії»), яку підготував до друку статистик Н.В. Ааронський, дозволяє на основі матеріалів подвірного перепису 1910 р. досить детально характеризувати основні заняття мешканців полтавського села. Згідно з цими даними, із усіх 442 871 описаних господарств непривілейованих станів 97 151 господарство основні засоби до існування одержувало від несільськогосподарської діяльності. Ще 60 554 одержували прибуток як від сільськогосподарської, так і несільськогосподарської діяльності. Під останнім поняттям тогочасна статистика розуміла не лише ремісничу діяльність, торгівлю або службу, але й такі види, як «зажон» (робота за 4-й чи 5-й сніп), та «поденщину» (робота у сільськогосподарській сфері по найму). Як виявилось, із вищезгаданих 97 151 господарства останнім видом діяльності займалося 43 042 господарства, а разом із «зажоном» (10 292) відповідна цифра складе 53 334 господарства, тобто 55,0% [16, с. 18]. Якщо ж говорити про «Статистический справочник» на той же 1915 р., то його зміст дослідників селянського господарства цікавить значно більше. На його сторінках знаходимо дані відносно урожайності основних зернових культур (жито, пшениця, ячмінь, овес, гречка і просо) за кожен рік, починаючи з 1904 р. і закінчуючи 1914 р. у розрізі усіх повітів Полтавської губернії як у селянських, так і поміщицьких господарствах. Неабияку цікавість викликають і статистичні дані щодо валового збору основних зернових культур у господарствах різних станів за останнє перед Світовою війною десятиріччя, включаючи і 1914 р., відомості про який подано окремо. Подібні цифрові показники наведені і стосовно тваринництва, що дає можливість виявити

ступінь забезпечення селянських господарств робочою худобою, а також одержати необхідні знання про якісний склад сільськогосподарських тварин, серед яких із відомих причин особливе значення відігравали коні [18, с. 69 – 139]. Останнім за час роботи Статистичного бюро Полтавського губернського земства було опубліковано відповідний довідник за 1918 – 19 рр. Це був одинадцятий за рахунком довідник (з урахуванням публікацій «Полтавського земського календаря»). Його зміст відповідає найвищим вимогам сільськогосподарської статистики, не маючи аналогів у радянській статистиці за усі роки її існування. З точки зору вивчення організаційно-економічних основ індивідуального селянського (фермерського) господарства викликають цікавість майже усі XVIII розділів цього видання. Так, у другому розділі є детальна інформація про склад населення Полтавської губернії, зокрема, забезпечення господарств робочими руками. У третьому розділі є дані щодо кількості господарств у селах, у четвертому – форми землеволодіння та мобілізація земельної власності, у п'ятому – розклад господарств на підставі розмірів посівної площі, урожайності землі та валового збору зернових за останні десятиліття. Детальна інформація подана також щодо сільськогосподарського скотарства, птахівництва, заробітків, бюджету селянсько-козацького населення тощо [18].

Окремо слід сказати про попередника статистичних довідників – Полтавські земські календарі, яких, як вже згадувалося, було опубліковано чотири випуски. За своїм змістом вони були тотожні довідникам, а тому заслуговують на увагу дослідників різних сфер суспільного життя Полтавщини початку XX ст., включаючи, звичайно, і тих, хто цікавиться економічною історією. Так, у третьому випуску частина статистичної інформації подана на основі розробки матеріалів подвірного перепису 1900 р., тоді як немало відомостей Статистичне бюро зібрало після нього, включаючи і дані за 1908 р. Це стосується, зокрема, урожайності у дрібних і великих господарствах за 1904 – 1908 рр., загальний збір зернових культур у господарствах різних станів, цін на зерно та шляхи його збуту на внутрішніх і зовнішніх ринках. Значний інтерес дослідника викликають результати обстеження працівниками Статистичного бюро бюджетів 5 господарств с. Дем'янівки Хорольського повіту. Беручи до уваги те, що подібних до обстежених господарств в губернії була більшість (243 552 у 1900 р.), результати вивчення згаданих бюджетів можна використати для узагальнюючих висновків по усьому регіону. При порівнянні із подібними бюджетами селянських господарств Воронежської губернії земці зробили висновок, що полтавські селяни їли м'яса «у два рази менше, а риби у три рази менше» за своїх російських сусідів [13, с. 123].

Для дослідника сільського господарства Полтавщини загалом і селянського господарства зокрема не менше значення, ніж згадані раніше «Ежегодники» і «Справочники», мають «Обзоры сельского хозяйства в Полтавской губернии», які Статистичне бюро видавало з 1887 по 1915 роки. Усього, за даними О.В. Дроздової побачило світ 25 випусків [1, с. 28]. Основну інформацію земці одержували від добровільних кореспондентів, які мешкали у населених пунктах Полтавської губернії. Якщо у перші роки видання «Обзо-

ров» число кореспондентів складало близько 400 осіб [21, с. XIV], то в 1894 р. їх вже стало 1 219 [20, с. XXXII], а у 1916 р. – 1 039 [6, с. 3]. Збір потрібної інформації земці організували таким чином, щоб на кожную волость припадало не менш ніж по 3 кореспонденти. При цьому орієнтація була на те, щоб ці кореспонденти представляли різні соціальні групи населення, а саме: селян, поміщиків і осіб, безпосередньо не пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю (вчителі, духовенство, медичний персонал і т.п.). У 1915 р., наприклад, із 932 кореспондентів козаків було 471, селян – 330, інших непривілейованих станів – 21, тоді як з числа привілейованих таких інформаторів було лише 54 [22, с. XII]. Не менш важливим для отримання об'єктивної інформації була організація роботи кореспондентів таким чином, щоб потрібні відомості подавалися приблизно в один і той же час за перше і друге півріччя [21, с. 1]. Обсяг перших випусків у порівнянні із останніми був значно більшим. Так, якщо у випуску за 1894 р. було XVII розділів, то за 1913 р. – XI. Це було пов'язано із тим, що значний обсяг інформації поглинали «Статистические ежегодники» та відповідні «Справочники». Основним змістом «Обзоров» були відомості про погоду, умови посіву, догляду і збирання польових культур, утримання худоби, стан птахівництва та бджільництва, місцеві заробітки, орендні і продажні ціни на землю та ціни на сільськогосподарську продукцію. Беручи до уваги ту методику, яку земці застосовували при зборі та обробці статистичної інформації, «Обзоры» можна вважати цінним джерелом вивчення сільськогосподарської діяльності дрібних товаровиробників, особливо, коли це стосується 80-х – 90-х років XIX ст.

При характеристиці «Обзоров», як джерела відповідної інформації, не можна залишити поза увагою таке видання Статистичного бюро як «Свод данных о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов) за 15 лет (1886 – 1900 гг.)», яке побачило світ у 1904 р. За своїм змістом це видання узагальнює основну частину інформації, опублікованої свого часу в «Обзорах» за відповідний рік. У результаті дослідник одержує у своє розпорядження зведену інформацію із одних і тих же джерел щодо найрізноманітніших аспектів сільськогосподарського виробництва на Полтавщині під час світової аграрної кризи кінця XIX ст. [23].

Згаданими у даному повідомленні виданнями, звичайно, не вичерпується перелік публікацій Статистичного бюро Полтавського губернського земства. Але і на їх основі дослідник може добути достатньо інформації про організаційно-економічні основи функціонування індивідуального селянського (фермерського) господарства на рубежі XIX – XX ст. Потрібно відмітити, що статистики згаданої інституції нерідко виступали у пресі із власним баченням тих чи інших проблем сільськогосподарської діяльності непривілейованих станів. Одним із найпомітніших публіцистів був співробітник бюро М.В. Рклицький. Саме його перу належать такі праці, як: «Из прошлого и настоящего черноземной деревни» [24], «Главнейшие изменения в хозяйственной жизни Полтавской губернии по данным двух последних переписей» [25] та «Земля и земельные отношения на Полтавщине» [26]. Цінність

цих публікацій не лише у повноті і майстерності викладу фактичного матеріалу, на що вже звертали увагу деякі сучасні дослідники [27], але й використанні первинних матеріалів сільськогосподарського перепису 1916 р., чого до М.В. Рклицького ніхто не робив. Ще більший внесок у вивчення економічних умов господарювання дрібних товаровиробників Полтавщини зробив інший статистик губернського земства – В.І. Василенко. Загальний перелік праць цього краєзнавця сягає п'яти десятків [1, с. 158]. Найвизначнішими з точки зору інтересів нашого дослідження є такі його публікації, як: «Хозяйственно-экономический обзор Кобелякского уезда Полтавской губернии» [28], «Благосостояние сельского населения Полтавской губернии в 1900 году» [29], «Об обычном праве и земледелии в Малороссии» [30], «Об организации образцового малоземельного хозяйства» [31] та ряд інших. На останню із названих праць В.І. Василенка слід звернути особливу увагу, адже саме його перу належить обґрунтування ідеї організації прибуткового господарства чотирма безземельними домогосподарями при умові спільної оренди ними 16 дес. землі. Така кооперація, на думку автора, при вмілому господарюванні може дати чистого прибутку у розмірі 412 крб. 23 коп. на рік [31, с. 83]. Між іншим, саме В.І. Василенку належить авторство тези про 6 дес. ріллі як межі між загальноживаними поняттями «бідняк» і «середняк». Свою тезу він вперше обґрунтував у «Хозяйственно-экономическом обзоре Кобелякского уезда» [28, с. 46], що суперечило офіційній позиції Полтавського губернського земства, яке відносило до середньозабезпечених усіх хто мав від 3 до 6 дес. сільськогосподарських угідь. Майже через сотню років ідею В.І. Василенка про 6 дес. ріллі підтримав історик М.Н. Лещенко [23, с. 56] і вона в українській історичній науці стала загальноприйнятою [33, с. 354].

Висновки. Усе вищесказане дає підстави говорити про важливе значення публікацій Статистичного бюро губернського земства для вивчення усіх сфер соціально-економічного життя мешканців Полтавщини загалом і організаційно-економічних основ функціонування індивідуального селянського (фермерського) господарства зокрема на рубежі ХІХ – ХХ ст. На жаль, немало публікацій Статистичного бюро автору цих рядків виявити не вдалося. Проте їх пошуки варто продовжити у бібліотеках Російської Федерації, які не постраждали від катастрофічних наслідків воєнних дій у 1941 – 1944 рр. Тільки якнайповніше використання у наукових дослідженнях публікацій вищезгаданої статистичної структури дасть можливість краще вивчити минуле нашого народу, у тому числі і його сільськогосподарську діяльність, адже сказано: *«Хліб – усьому голова»*.

Література.

1. Дроздова О.В. Видавнича та просвітницька діяльність освітніх осередків Полтавщини (другої половини ХІХ – початку ХХ століття): Монографія / О.В. Дроздова. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 159 с.
2. Дроздова О.В. Видання Статистичного бюро Полтавського губернського земства як джерело краєзнавчих відомостей: Архіви і фонди / О.В. Дроздова // Бібліотечна планета. – 2001. – №1. – С. 35 – 36.

3. Кащук О.І. До питання про розвиток краєзнавчої бібліографії на Переяславщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття / О.І. Кащук, О.В. Дроздова // Бібліотека. Інформація. Суспільство: Зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. – практ. конф., 20 – 22 жовт. 1998 р. – К., 1998. – С. 196 – 200.

4. Лобурець В.Є. Из історії становлення краєзнавства на Полтавщині / В.Є. Лобурець // V Всеукр.конф. «Розвиток історичного краєзнавства в контексті нац. і культ. відродження України», жовт., 1991 р.: Тези доп. та повідом. – К.; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 38 – 39.

5. Об организации текущей земской статистики. Доклад статистической комиссии XXXVI очередному Полтавскому земскому собранию. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1900. – 86 с.

6. О работах, произведенных Статистическим бюро в 1916 г. и предположенных на 1917 год. Доклад Полтавской земской управы III очередному губернскому земскому собранию. – Полтава: Т-во Печатного Дела, 1917. – 46 с.

7. Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882 – 1889 годах. Вып.1. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1900. – 279 с.

8. Цифровые данные по хозяйственной статистике Полтавской губернии, полученные при основном описании ее в 1882 – 1889 гг.: Приложения к основному сборнику по основному статистическому описанию Полтавской губернии. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1899. – 244 с.

9. Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882 – 1889 годах. Вып.2. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1900. – 317 с.

10. Материалы подворной переписи Полтавской губернии 1900 года. Итоги по губернии. – Полтава: Электрич. типо-литогр. И.А. Дохмана, 1907. – 258 с.

11. Материалы подворной переписи Полтавской губернии 1910 года. Итоги по губернии. – Полтава: Тип. «Дохман» 1914. – 241 с.

12. Изменения в хозяйственной жизни населения Полтавской губернии по данным переписей 1900 – 1910 гг. // Статистический ежегодник Полтавского губернского земства на 1912 год. – Полтава: Т-во Печатного Дела, 1916. – С. 1 – 120.

13. Переселения из Полтавской губернии с 1861 года по 1 июля 1900 года. Вып.1. Сост. по поруч. Полт. губерн. земск. управы. – Полтава: Тип. И.А. Дохмана, 1900. – 401, 199 с.

14. Переселения из Полтавской губернии с 1861 года по 1 января 1901 года. Вып.2. (1894 – 1901 гг.). – Полтава: Тип. И.А. Дохмана, 1905. – 303 с.

15. Кустарные промыслы сельских сословий Полтавской губернии: Общий обзор промыслов. Изд. Полтавской губернской земской управы. – Полтава: Тип. Н. Пигуренко, 1887. – 42 с.

16. Статистический ежегодник на 1915 год. Год девятнадцатый. – Полтава: Типо-литогр. т-ва «Печатное Дело», 1919. – 237 с.
17. Ежегодник Полтавского губернского земства на 1895 г. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1895. – 188, 79 с.
18. Статистичний справошник по Полтавській губернії на 1918 – 19 рр. – Полтава: Друкарня т-ва Печатного Діла, 1919. – 185 с.
19. Полтавский земский календарь на 1910 год. Издание Полтавского губернского земства. – Полтава: Электрич. типо-литогр. «Дохман», 1909. – 156 с.
20. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии за 1888 год. По сообщениям корреспондентов. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1888. – 112 с.
21. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии за 1894 год. По сообщениям корреспондентов. Год девятый. – Полтава: Типо-литогр. И.А. Дохмана, 1895. – 280 с.; Приложения. – 132 с.
22. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов). За 1915 год. С 12-тью картограммами. Год тридцатый. – Полтава: Т-во Печатного Дела, 1917. – 95 с.; Приложения. – 191 с.; XIII с.
23. Свод данных о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов) за 15 лет (1886 – 1900 гг.). С 2 картами, 4 диаграммами и 34 картограммами. – Полтава: Электрич. типо-литогр. Д.Н. Подземского, 1904. – 327 с.
24. Из пришлого и настоящего черноземной деревни. Экономические очерки, статьи и заметки. Составил статистик Полтавского земства М.В. Рклицкий. – Издание журнала «Хуторянин». – Б. м. г. п. – 114с.
25. Рклицкий М.В. Главнейшие изменения в хозяйственной жизни в Полтавской губернии по данным двух последних переписей / М.В. Рклицкий // Полтавские агрономические известия №5 – 6 (№14 – 15). – Полтава: Тип. «Хуторянина», 1917. – С. 1 – 10.
26. Рклицкий М.В. Земля и земельные отношения в Полтавщине: Статистические заметки по земельному вопросу. Изд. 2-е. / М.В. Рклицкий. – Полтава: Тип. т-ва Печатного Дела, 1917. – 56 с.
27. Авраменко А.М. Мобилизация землевладения на Левобережной Украине в пореформенный период / А.М. Авраменко // Вопросы истории СССР. – Вып.29. – Харьков: Изд-во при ХГУ издат. объединения «Вища школа», 1986. – С. 112 – 121.
28. Василенко В.И. Хозяйственно-экономический обзор Кобеляцкого уезда Полтавской губернии / В.И. Василенко. – Кобеляки, 1895. – 155 с.
29. Василенко В.И. Благосостояние сельского населения Полтавской губернии в 1900 году / В.И. Василенко // Сборник Херсонского земства. – 1905. – №5. – С. 23 – 43.
30. Василенко В.И. Об обычном праве и земледелии в Малороссии / В.И. Василенко // Юридический вестник. – 1881. – №9. – С. 86 – 124.

31. Василенко В. Об организации образцового малоземельного хозяйства /В.Василенко// Журналы Константиноградского сельскохозяйственного общества. Вып.55. – Константиноград: Скоропечатня В.А. Ицковича, 1907. – С. 77 – 86.

32. Лещенко М.Н. Класова боротьба в українському селі в епоху до-монополістичного капіталізму (60 – 90-ті роки ХІХ ст.) / М.Н. Лещенко. – К.: Наук. думка, 1970. – 304 с.

33. Історія Української РСР. У 8 т., 10 книгах. Т.3. Україна в період розкладу і кризи феодално-кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (ХІХ ст.) / А.Г. Шевелєв (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 1978. – 667 с.

УДК 658.8; 65.011.47; 336.201.2; 338.439.5; 338.439.62

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ ПЛАТОСПРОМОЖНОГО ПОПИТУ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

*Махмудов Х.З. д.е.н., професор
Полтавська державна аграрна академія*

У статті проведений комплексний маркетинговий аналіз платоспроможного попиту на ринок продовольства України та розроблені пропозиції щодо його підвищення

У статті проведений комплексний маркетинговий аналіз платоспроможного попиту на ринок продовольства України та розроблені пропозиції щодо його підвищення

Постановка проблеми. Складовими частинами продовольчого ринку і одночасно його підсистемами та об'єктами аналізу є платоспроможний попит (системоутворюючий елемент), абсолютні розміри доходів населення та їх динаміка, достатність для забезпечення харчування населення за науково-обґрунтованими нормами, територіальна та групова диференціація. Тобто обсяг і структура платоспроможного попиту на продукти харчування формується під впливом багатьох соціально – економічних, демографічних, історичних та інших факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом платоспроможного попиту на ринку продовольства займаються ряд економістів – аграрників, зокрема П.Т. Саблук, В.Г. Андрійчук, М.Й. Малік, П.М. Макаренко, А.М. Шпичак, М.Ю. Коденська, Ю.В. Коваленко.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є маркетинговий аналіз платоспроможного попиту на продовольчі товари населення залежно від рівня їх доходів і цін на продовольства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб товар був реалізований за його ринкової вартості, тобто у відповідності з вмістом в ньому суспільно необхідної праці, використаної на виробництво всієї маси даного виду товару, його обсяги мають відповідати величині суспільної потреби в них, тобто платоспроможної суспільної потреби [1].